

більше 7% проти 15% у чоловіків. Для насильницьких злочинів характерним є велика розмаїтість мотивів, і часом досить важко виокремити один провідний мотив. Дослідження показало найбільшу поширеність такого мотиву, як прагнення позбутися від потерпілого. Потім ідуть: особиста ворожість, помста, страх, ревності; хуліганські спонукування, заздрість, корисливість, садистські, статеві спонукування.

Розглянуті зазіхання мають переважно реактивний характер і значною мірою детерміновані конкретною життєвою ситуацією, головним чином сімейно-побутовими конфліктами. Відповідно до цього ступінь соціальної і психологічної відчуженості цієї категорії осіб помітно менша порівняно зі злочинцями. Вони, як правило, старші 31 року, більш освічені; більшість із них до арешту працювали, мали сім'ю і дітей.

Психологія особистості засуджених характеризується схильністю до тривоги, депресій; епілептоїдними, застрягаючими, шизоїдними психопатіями й акцентуаціями.

12. У групі насильницьких корисливих злочинів, що їх вчиняють жінки, переважають грабежі (70%), що робляться частіше всього без попереднього наміру під впливом ситуації. Розбійні ж напади (24%) значно частіше відбуваються з раніше обдуманим наміром. Здебільшого напади жінки вчиняють у складі груп разом із чоловіками в стані алкогольного або наркотичного збудження. Як правило, це жінки з яскраво вираженою асоціальною спрямованістю особистості. Їх характеризують заняття проституцією, пияцтво, бідність духовних інтересів. Їм властиві такі особистісні риси, як підозрливість, тривожність, радикалізм, патології й акцентуації характеру епілептоїдного, застрягаючого, нестійкого типу.

13. Профілактична робота органів внутрішніх справ повинна будуватися з обліком несприятливих тенденцій жіночої злочинності і її тісного зв'язку із соціальними чинниками і взаємодіяти з такими інститутами, як сім'я, навчальні заклади, трудові колективи, жіночий рух, церква, засоби масової інформації.

Рекомендовано до опублікування на засіданні лабораторії вдосконалення правового становища жінок та попередження жіночої злочинності (протокол № 1 від 30 березня 2004 р.).

Рецензент — доктор юридичних наук, професор Н. О. Гупорова

*М. А. Погорецький, канд. юрид. наук,
ст. науковий співробітник сектора дослідження
проблем судової діяльності.
Інститут вивчення проблем злочинності
АПрН України*

ДЖЕРЕЛА СУДОВИХ ДОКАЗІВ¹

Джерело доказів є невід'ємним складовим елементом судового доказу, без якого судовий доказ втрачає свою сутність. Визначення його джерела має не лише теоретичне, а й практичне значення. Правильне розуміння оперативними працівниками сутності джерела доказу спрямовує їх на пошук таких джерел інформації, які у встановленій процесуальним законом формі можуть стати джерелами доказів². Орган дізнання, слідчий чи суд можуть правильно визначити докази у кримінальній справі лише за умови правильного розуміння їх джерел.

Незважаючи на важливість правильного розуміння поняття «джерело доказу», на сьогодні в теорії кримінального процесу ця проблема є однією з найдискусійніших, про що

¹ Проблема досліджується в межах фундаментальної теми «Кримінально-процесуальне пізнання та його критерії», а також дисертації на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук на тему: «Наукові та правові засади використання матеріалів оперативно-розшукової діяльності в кримінальному процесі».

² Через неправильне розуміння таких понять, як «джерело доказів», «судовий доказ», в ході оперативно-розшукового документування втрачається можливість виявляти такі фактичні дані та їх джерела, які б, відповідно до вимог КПК, могли стати доказами у кримінальному процесі, що в цілому негативно позначається на боротьбі зі злочинністю. Так, наприклад, 26% опитуваних оперативних працівників не вбачають різниці між поняттями «матеріали ОРД» і «судові докази», а 18% з них розрізняють їх лише за суб'єктами отримання. 24% оперативних працівників не вбачають різниці між джерелами доказів й джерелами оперативних даних.

свідчать різні погляди на поняття й зміст джерела доказів. Під джерелами доказів розуміють: а) свідків, потерпілих, підозрюваних, обвинувачених, експертів, документи, місце виявлення і вилучення речових доказів¹; б) предмети матеріального світу, які мають певні властивості, якості, ознаки, що можуть використовуватися для встановлення обставин, значущих для справи; людей, у свідомості яких зафіксувалися ці обставини²; в) осіб, які дають показання (свідків, потерпілих, підозрюваних, обвинувачених, експертів); слідчих і понятих, що склали протокол слідчої дії; авторів документа; носіїв речових доказів (слідчий і поняті, а також громадяни, які надали предмет)³; суд⁴; г) показання свідка, показання потерпілого, показання підозрюваного, обвинуваченого, висновки експерта, речові докази, протоколи слідчих і судових дій та інші документи, перелічені в ч. 2 ст. 65 КПК України⁵; г) процесуальну форму, за допомогою якої фактичні дані, що визнаються доказами, застосовуються у сфері процесуального доказування, а також носії фактичної інформації⁶; д) для

¹ Див.: *Арсеньев В. Д.* Вопросы общей теории судебных доказательств в советском уголовном процессе. — М., 1964. — С. 118–120.

² Див.: *Кокорев Л. Д., Кузнецов Н. П.* Уголовный процесс: доказательства и доказывание. — Воронеж, 1995. — С. 115; *Салтєвський М. В.* До питання про поняття доказів у кримінальному судочинстві // *Право України*. — 1996. — № 1. — С. 52.

³ Див.: *Дорохов В. Я.* Общее понятие доказательства в советском уголовном процессе. — М., 1981. — С. 100 — 114; *Шумило М. Є.* Наукові засади використання оперативно-розшукових матеріалів в доказуванні у кримінальних справах // *Матеріали наук.-практ. конф.*, 18 квітня 2002 р., м. Харків / Редкол.: Сташис В. В. (голов. ред.) та ін. — К.; Х., 2002. — С. 190.

⁴ Див.: *Доля Е. А.* «О доказательствах, доказывании и использовании в доказывании результатов оперативно-розыскной деятельности по УПК РФ»: Научно-практическая конференция // *Государство и право*. — 2002. — № 10. — С. 114.

⁵ Див.: *Карнеева Л. М., Кертэс И.* Источники доказательств по советскому и венгерскому законодательству. — М., 1984. — С. 9; Кримінальний процес України: Підручник для студентів юрид. спец. вищ. закладів освіти / Ю. М. Грошевий, Т. М. Мірошніченко, Ю. В. Хоматов та ін. / За ред. Ю. М. Грошевого, В. М. Хотенця. — Х., 2000. — С. 155 — 182; *Михеенко М. М.* Доказывание в советском уголовном судопроизводстве. — К., 1984. — С. 140; *Теория доказательств в советском уголовном процессе*. — Ч. общ. / Под ред. *Н. В. Жогина*. — М., 1966. — С. 213, 214; *Трусов А. И.* Основы теории судебных доказательств (Краткий очерк). — М., 1960. — С. 39.

⁶ Див.: *Фаткуллин Ф. Н.* Общие проблемы процессуального доказывания. — Казань, 1976. — С. 133.

протоколів слідчих і судових дій джерелом доказів визнається процесуальна діяльність посадових осіб, які ведуть кримінальний процес, а для інших документів-доказів — як процесуальна діяльність органу дізнання, слідчого та суду, так і інша діяльність, що лежить поза межами кримінального судочинства¹; е) джерелом речових доказів і документів визнається сама подія злочину².

В українській мові джерело тлумачиться як те, що дає початок чому-небудь, звідки щось виходить³. Етимологічне значення джерела поділяють і науковці-процесуалісти, проте аналіз вищенаведених підходів до його визначення дає підстави для висновку про те, що зміст джерела можна розуміти по-різному.

С. А. Шейфер з цього приводу пише, що джерело — це те, що дає початок чому-небудь, звідки виходить що-небудь. При цьому автор слушно зазначає, що для того, щоб виконувати функцію джерела доказів, показання, висновки, протоколи й речові докази повинні існувати до початку доказування, однак насправді виходить якраз навпаки: вказані докази виникають як підсумок збирання доказів, вони створюються слідчим шляхом перетворення отриманих відомостей на форму, яка забезпечує їх надійне збереження й наступне використання⁴. Отже, з нашого погляду, С. А. Шейфер цілком вірно звернув увагу на протиріччя, що існує між гносеологічною і правовою природою при визначенні поняття «джерело доказу», проте не дав йому пояснення.

На наш погляд, основною причиною існування такої суперечності є те, що окремі науковці й практики помилково ототожнюють такі поняття, як «джерело доказу» й «джерело інформації» (відомості про факти, фактичні дані)⁵, які є

¹ Див.: *Ищенко В. М.* Протоколи слідчих і судових дій та інші документи як джерела доказів у кримінальному судочинстві: Дис... канд. юрид. наук. — Х., 2001. — С. 21.

² Див.: *Михеенко М. М.* Доказывание в советском уголовном судопроизводстве. — К., 1984. — С. 140.

³ Великий тлумачний словник сучасної української мови / Упоряд. і голов. ред. В. Т. Бусел. — К., Ірпінь, 2001. — С. 218.

⁴ *Шейфер С. А.* Собирание доказательств в советском уголовном процессе: методологические и правовые проблемы. — Саратов, 1986. — С. 28.

⁵ Див.: *Криміналістика. Криміналістична тактика і методика розслідування злочинів: Підруч.* / За ред. В. Ю. Шепітька — Х., 1998. — С. 29; *Михеенко М. М.* Доказывание в советском уголовном судопроизводстве. — К., 1984. — С. 140 та ін.

близькими між собою за гносеологічною сутністю, проте різними за правовою природою.

Злочинна подія як прояв об'єктивної дійсності взаємодіє з навколишнім середовищем, викликаючи як різноманітні зміни матеріальних об'єктів та зв'язків між ними, так і образи у психіці людей, які сприймали цю подію. Наслідком цієї події є утворення слідів на матеріальних об'єктах (матеріальних слідів) і тих, що утворилися у психіці людей (ідеальних слідів-образів)¹, які, як їх влучно образно назвав Р. С. Белкін, є «сховищами» інформації про злочин². З цієї позиції джерела судових доказів виступають як «сховища», що акумулюють цю інформацію.

У слідах події злочину відображаються ознаки особи, що його вчинила, а також тих предметів, які нею були застосовані під час вчинення злочину, ознаки самої події злочину.

Таким чином, безпосереднім джерелом слідів злочину (матеріальних і ідеальних) в загальному розумінні є суспільно небезпечний вплив правопорушника, поведінка якого проявляється у формі дії або бездіяльності, на об'єктивну дійсність, взаємодія предметів і станів, тобто сама подія злочину.

Оскільки пізнання події злочину в кримінальному процесі має ретроспективний характер і подію злочину можна

¹ Класифікація слідів на матеріальні й ідеальні має умовний характер і використовується для того, щоб акцентувати увагу на особливостях механізму слідоутворення й роботи з такими слідами, вона не повною мірою відповідає матеріалістичному підходу до розгляду явищ об'єктивної реальності. Адже все, що нас оточує, є матерією в різних формах її існування. Злочин як процес взаємодії людини з навколишнім середовищем відбувається в реальній матеріальній обстановці. Результатом такої взаємодії стають сліди (відображення), які виступають джерелами інформації. Механізм злочинної події при цьому являє собою сукупність станів, що характеризують динаміку взаємодії матеріальних об'єктів, завдяки яким відбуваються матеріальні зміни, що є їх носіями. Виходячи із зазначеного, слід погодитися з тими авторами, які стверджують, що джерело криміналістичної інформації (слід) завжди матеріальне. Навіть коли йдеться про інформацію, що зберігається в пам'яті людини, треба говорити про її відображення (психофізіологічне) в різному середовищі (в даному разі таким є мозок людини). — Див.: *Лук'яничков Є.Д., Євтушок В.П.* Докази і доказова інформація: характер, співвідношення // Вісник Запорізького юридичного інституту. — 1999. — № 3. — С. 47.

² Див.: *Белкин Р. С.* Ленинская теория отражения и методологические проблемы советской криминалистики. — М., 1970. — С. 16—28.

пізнавати лише за її слідами, то сліди, що утворилися в результаті події злочину (матеріальні чи ідеальні), є також джерелами інформації. Джерелами інформації є як сама подія злочину, так і сліди, що утворилися в результаті її здійснення. Подія злочину, як і її сліди, є категорією об'єктивною. Вони можуть бути пізнані за допомогою будь-яких джерел інформації, причому кількість та види таких джерел залежать від конкретних обставин вчиненого злочину чи такого, що готується. Тому перед органами, що здійснюють ОРД, і органами, що здійснюють кримінальний процес, в ході виконання їх професійних функцій постає завдання відшукування джерел інформації, які за певних умов можуть стати джерелами відповідних доказів.

Поняття «джерело інформації» тісно пов'язане із поняттям «носіє інформації». Під носієм у загальному розумінні суті цього слова слід розуміти те, що може бути засобом відображення, фіксації, виразником чого-небудь¹. На наш погляд, оскільки у джерелах інформації відображені (містяться) відомості про факти, то вони є її носіями. Носіями інформації є особи, яким відомі ці дані, будь-які матеріальні об'єкти (предмети й документи тощо), що містять таку інформацію; це, на нашу думку, — первинні носії інформації. Якщо в ході ОРД відповідні посадові особи в процесі пізнання обставин злочину, отримуючи інформацію із носіїв-першоджерел, переносять її у встановленому порядку на інші визначені законодавством чи нормативно-правовими актами носії інформації (документи, кіно-, фото-, аудіоплівки тощо)², то ці носії інформації також стають її джерелами. Носії інформації є також засобами її передачі.

¹ Великий тлумачний словник сучасної української мови / Упоряд. і гол. ред. В. Т. Бусел. — К., Ірпінь, 2001. — С. 626.

² Окремі науковці вважають, що носіями фактичних даних, які містяться в показаннях свідка, потерпілого, підозрюваного, обвинуваченого, є слова, речення, складні мовні конструкції. — Див.: *Ищенко В. М.* Протоколи слідчих і судових дій та інші документи як джерела доказів у кримінальному судочинстві: Дис... канд. юрид. наук. — Х., 2001. — С. 21. З нашого погляду, така точка зору є цілком вірною. І слова, і речення, і складні мовні конструкції поряд з протоколами їх допитів та інших слідчих дій, а також кіно-, фото-, аудіоплівками є носіями цих фактичних даних. Підтвердженням цього є те, що людина міркує поняттями, судженнями, умовиводами й доказами. Слово — матеріальний носій

Джерело інформації може стати джерелом доказу лише в разі залучення його до кримінального процесу відповідно до визначеної кримінально-процесуальним законом для кожного джерела доказів форми. Так, наприклад, показання свідка як джерело доказів може виникнути в кримінальному процесі лише за умови, якщо особа, якій відомі певні обставини злочину, допитана як свідок відповідно до вимог КПК (статті 68 — 71, 166 — 170, 292 — 293, 303 — 307). Матеріальний об'єкт як джерело інформації може стати джерелом речового доказу лише в разі, якщо предмети, які були знаряддям вчинення злочину, зберегли на собі сліди злочину або були об'єктом злочинних дій, або є грошима, цінностями чи іншими речами, нажитими злочинним шляхом, або предметами, що можуть бути засобами для розкриття злочину і виявлення винних, або для спростування обвинувачення чи пом'якшення відповідальності (ст. 78 КПК). Крім того, матеріальний об'єкт як джерело інформації може стати джерелом речового доказу тільки після його уважного огляду, докладного опису і приєднання до справи постановою слідчого чи ухвалою суду (ст. 79 КПК України).

Матеріальний об'єкт як джерело інформації може стати також і джерелом такого доказу, як документ, якщо в ньому викладені або засвідчені обставини, які мають значення для справи, за умови, що вони не мають властивостей речового доказу (ст. 83 КПК).

Отже, доки фактичні дані не отримані з будь-яких джерел інформації й не закріплені у визначеній законом процесуальній формі, доти доказів ще немає, а отже, немає і їх джерел.

Не є обгрунтованою, на наш погляд, точка зору, відповідно до якої джерелом таких доказів, як протокол слідчої дії і ре-

---

поняття, мовний засіб закріплення думки, її зберігання, а також передачі іншим людям. Якщо матеріальною оболонкою поняття служить слово (або словосполучення), то матеріальною формою існування, носієм суджень є речення (або поєднання речень). Умовивід — завжди є зв'язком декількох (двох і більше) речень. Мовною формою вираження доказу служать більш-менш складні мовні конструкції, що складаються з сукупності речень, певним чином пов'язаних між собою в ланцюг умовиводів. — Див.: *Іванов Е. А.* Логика. — М., 1996. — С. 44, 241.

чові докази, є слідчий, суд і поняті¹. По-перше, якщо дотримуватися цієї помилкової точки зору, що слідчий чи суддя є джерелом доказу, то виходить, що слідчий чи суд при обгрунтуванні висновків і рішень у справі не можуть оперувати даними, які є в протоколах цих слідчих чи судових дій, а повинні посылатися безпосередньо на самих себе². Але це не відповідає ні закону, ні слідчій і судовій практиці.

По-друге, і слідчий, і суд є суб'єктами, на яких законом, відповідно до їх правового статусу, покладається обов'язок доказування обставин злочину у кримінальній справі. З правової і з гносеологічної точки зору ці суб'єкти мають рівне відношення до всіх засобів пізнання й доказування у кримінальній справі. Тому, якщо йти за цією помилковою логікою, то слідчий і суд повинні бути джерелами не лише таких доказів, як документ чи речовий доказ, а й інших, оскільки у гносеологічному аспекті немає суттєвої різниці в пізнанні обставин злочину між такими засобами, як речові докази, документи й показання свідка, висновки експерта тощо.

По-третє, якщо слідчий чи суд стають джерелами фактичних даних про злочин чи джерелами відповідних доказів, то згідно з вимогами статей 54, 56 КПК України вони підлягають відводу від участі у розгляді чи розслідуванні справи.

Виходячи з поняття єдності фактичних даних, їх джерел та процесуальної форми, не можуть бути джерелами будь-якого виду доказів і поняті, оскільки їх призначення полягає в засвідченні факту виконання слідчої дії, а також її змісту, ходу та результату (ст. 127 КПК). В разі допиту понятого як свідка джерелом доказу є показання свідка.

---

¹ Див.: *Дорохов В. Я.* Общее понятие доказательства в советском уголовном процессе. — М., 1981. — С. 100 — 114; *Доля Е. А.* «О доказательствах, доказывании и использовании в доказывании результатов оперативно-розыскной деятельности по УПК РФ»: Научно-практическая конференция // Государство и право. — 2002. — № 10. — С. 114; *Шумило М. Є.* Наукові засади використання оперативно-розшукових матеріалів в доказуванні у кримінальних справах // Матеріали наук.-практ. конф., 18 квітня 2002 р., м. Харків / Редкол.: Сташис В. В. (голов. ред.) та ін. — К.; Х., 2002. — С. 190.

² Про це доклад. див.: *Михеенко М. М.* Поняття доказів та їх джерел у радянському кримінальному процесі (Вісник Київського університету. Юридичні науки. — К., 1982) // *Михеенко М. М.* Проблеми розвитку кримінального процесу в Україні: Вибрані твори. — К., 1999. — С. 114.

Не можна визнати джерелами доказів свідка, потерпілого, підозрюваного, обвинуваченого, оскільки ці особи надають не власне докази, а повідомляють лише інформацію, відомості. Доказами ж ці відомості стануть лише після того, як будуть належним чином оформлені, тобто набудуть процесуальної форми.

У частині 2 ст. 65 КПК серед джерел доказів названі «речові докази». На думку окремих правників, при конструкції цієї норми законодавець припускається логічної помилки, посилаючись на те, що в латині це звучить як «*idem per idem*» — «те ж через те ж саме». Тому, з їх погляду, не можуть бути речові докази джерелами доказів¹. Джерелом речових доказів, документів тощо, з точки зору М. М. Михеєнка, є сама подія злочину². Такий помилковий висновок, на наш погляд, зроблений через нехтування розумінням доказів як єдності фактичних даних, їхніх джерел та процесуальної форми, які в природі як самостійні елементи не існують, а також помилкове ототожнення джерела доказів і джерела інформації (фактичних даних), які за своєю правовою природою є різними категоріями. У цьому аспекті не можна погодитися і з думкою В. М. Іщенка, що джерелом протоколів слідчих і судових дій є процесуальна діяльність посадових осіб, які ведуть кримінальний процес, а джерелами інших документів-доказів — як процесуальна діяльність органу дізнання, слідчого та суду, так і інша діяльність, що лежить поза межами кримінального судочинства³, бо джерелами таких доказів, як протоколи слідчих і судових дій та інші документи, є відповідно самі протоколи й документи. Процесуальна діяльність посадових осіб, які ведуть кримінальний процес, та її результати, що відбиваються в протоколах слідчих і судових дій, є, на нашу думку, не чим іншим, як фактичними даними, про які йдеться в ч. 1 ст. 65 КПК України.

¹ Див.: *Іщенко В. М.* Протоколи слідчих і судових дій та інші документи як джерела доказів у кримінальному судочинстві: Дис... канд. юрид. наук. — Х., 2001. — С. 21.

² *Михеєнко М. М.* Доказывание в советском уголовном судопроизводстве. — К., 1984. — С. 140.

³ *Іщенко В. М.* Протоколи слідчих і судових дій та інші документи як джерела доказів у кримінальному судочинстві: Дис... на здобуття наук. ступ. канд. юрид. наук. — Х., 2001. — С. 21.

Штучне відокремлення фактичних даних від їх процесуальних джерел призводить до того, що окремі науковці доходять помилкового висновку про те, що закріплений у КПК України перелік джерел доказів не є вичерпним¹. Така точка зору не лише не відповідає науково обґрунтованому поняттю доказів у кримінальному процесі як єдності фактичних даних, їх джерел та процесуальної форми, а й судовій практиці², про що свідчить, наприклад, п. 16 Постанови Пленуму Верховного Суду України № 5 від 29 червня 1990 року (з подальшими змінами та доповненнями) «Про виконання судами України законодавства і постанов Пленуму Верховного Суду України з питань судового розгляду кримінальних справ і постановлення вироку», в якому зазначається: «Суду належить дати аналіз усіх зібраних у справі доказів, тобто всіх фактичних даних, які впливають з показань свідків, потерпілих, підсудних, висновку експерта чи з інших джерел доказів і які стверджують чи спростовують обвинувачення, не обмежуючись лише зазначенням прізвища свідка, по-

¹ *Іщенко В. М.* Протоколи слідчих і судових дій та інші документи як джерела доказів у кримінальному судочинстві: Дис... канд. юрид. наук. — С. 24.

² Постановление Пленума Верховного Суда СССР № 4 от 30 июня 1969 года «О судебном приговоре» // Сб. постановлений Пленума Верховного Суда СССР. 1924 — 1977 / Сост.: Н. А. Смоленцов (гл. ред.) и др. — М., 1978. — Ч. 2. — С. 325, 327; Постанова Пленуму Верховного Суду УРСР від 28 лютого 1975 року «Про деякі недоліки при постановленні вироків судами Української РСР» // Збірник постанов Пленуму Верховного Суду Української РСР: (1962 — 1984). Із змінами і доп. за станом на 31 грудня 1984 року / Відп. ред. О. Н. Якименко. — К., 1985. — С. 305; Постанова Пленуму Верховного Суду України № 11 від 27 грудня 1985 року із змінами, внесеними згідно з постановами Пленуму Верховного Суду № 3 від 4 червня 1993 року, № 3 від 13 січня 1995 року, № 12 від 3 грудня 1997 року «Про додержання судами України процесуального законодавства, яке регламентує судовий розгляд кримінальних справ» // Збірник постанов Пленуму Верховного Суду України в кримінальних справах. — Х., 2000. — С. 330, п. 12; Постанова Пленуму Верховного Суду України № 5 від 29 червня 1990 року зі змінами, внесеними згідно з постановами Пленуму Верховного Суду України № 3 від 4 червня 1993 року, № 12 від 3 грудня 1997 року «Про виконання судами України законодавства і постанов Пленуму Верховного Суду України з питань судового розгляду кримінальних справ і постановлення вироку» // Збірник постанов Пленуму Верховного Суду України в кримінальних справах. — Х., 2000. — С. 372 — 382.

терпілого або назви проведеної експертизи тощо»¹, а також п. 12 Постанови Пленуму Верховного Суду України № 11 від 27 грудня 1985 року (з подальшими змінами та доповненнями) «Про додержання судами України процесуального законодавства, яке регламентує судовий розгляд кримінальних справ», в якому вказується: «Перелік джерел доказів, зазначених у ч. 2 ст. 65 КПК України, є вичерпним. Посилання суду у вирок або ухвалі (постанові судді) на дані, одержані з інших джерел, є неприпустимими, оскільки вони не мають доказової сили»².

Не можуть бути джерелами доказів протоколи з відповідними додатками, складеними уповноваженими органами за результатами оперативно-розшукових заходів, оскільки однією з причин є те, що процесуальна форма їх залучення до кримінального процесу та використання як доказів в чинному КПК відсутня. На підтвердження цього слід сказати, що протоколи оперативно-розшукових заходів, передбачених ч. 2 ст. 8 Закону Про ОРД (негласне проникнення до житла чи до іншого володіння особи, зняття інформації з каналів зв'язку, контроль за листуванням, телефонними розмовами, телеграфною та іншою кореспонденцією, застосування інших технічних засобів одержання інформації), в жодній із досліджених нами кримінальних справ як самостійний вид доказів не використовувалися³. І це цілком природно, адже в чинному КПК відсутня процесуальна форма їх використан-

¹ Постанова Пленуму Верховного Суду України № 5 від 29 червня 1990 року зі змінами, внесеними згідно з постановами Пленуму Верховного Суду України № 3 від 4 червня 1993 року, № 12 від 3 грудня 1997 року «Про виконання судами України законодавства і постанов Пленуму Верховного Суду України з питань судового розгляду кримінальних справ і постановлення вироку» // Збірник постанов Пленуму Верховного Суду України в кримінальних справах. — Х., 2000. — С. 377.

² Постанова Пленуму Верховного Суду України № 11 від 27 грудня 1985 року зі змінами, внесеними згідно з постановами Пленуму Верховного Суду № 3 від 4 червня 1993 року, № 3 від 13 січня 1995 року, № 12 від 3 грудня 1997 року «Про додержання судами України процесуального законодавства, яке регламентує судовий розгляд кримінальних справ» // Збірник постанов Пленуму Верховного Суду України в кримінальних справах. — Х., 2000. — С. 330.

³ У ході наукового дослідження з цієї теми нами проведено узагальнення 2026 наглядових проваджень у кримінальних справах, а також 128 кримінальних справ, у яких використовувалися матеріали ОРД.

ня¹. Саме це, на думку 88% опитаних нами респондентів, є основною причиною невикористання таких протоколів як самостійного джерела доказів у кримінальній справі².

Проте це не значить, що матеріали негласного проникнення до житла чи до іншого володіння особи, зняття інформації з каналів зв'язку, контроль за листуванням, телефонними розмовами, телеграфною та іншою кореспонденцією, застосування інших технічних засобів одержання інформації, а також матеріали, отримані оперативно-розшуковими підрозділами за результатами інших оперативно-розшукових заходів, не використовуються в кримінальному процесі. Хоча на сьогодні в Україні немає єдиної практики використання таких матеріалів, їх використання в різних регіональних органах країни здійснюється, як правило, через такі джерела доказів: речові докази (ст. 78 КПК), документи (ст. 83 КПК), висновок експерта (ст. 75 КПК), протоколи огляду і виїмки кореспонденції та дослідження інформації, знятої з каналів зв'язку (ст. 187¹ КПК), та ін.³

На наш погляд, паперові носії (роздруковане зведення тощо), носії аудіо-, відеозапису, фото-, кінозйомки, факсимільного, телеграфно-поштового зв'язку та ін. носії за своєю суттю є таким джерелом доказів, як документ, оскільки вони являють собою матеріальну форму отримання, збереження, використання й передачі зафіксованої на них інформації. Такий підхід повністю відповідає законодавству України, що визначає поняття документа⁴, а також ч. 2 ст. 65,

¹ Докладно про це див.: *Погорецький М.* Докази у кримінальному процесі // Вісник прокуратури. — К., 2003. — № 2. — С. 59 — 65.

² За темою дослідження проведено анкетування 1118 оперативних працівників, 250 слідчих СБ України, 270 слідчих органів прокуратури та прокурорів, 74 судді.

³ 26,4% анкетованих слідчих СБУ і 23,9% оперативних працівників вважають, що матеріали ОРД, отримані в результаті оперативно-розшукових заходів, передбачених ч. 2 ст. 8 Закону про ОРД, повинні використовуватися через таке джерело, як документ, на думку 42,4% слідчих СБУ і 23,7% оперативних працівника, — через речовий доказ, 28,8% слідчих СБУ і 26,7% оперативних працівника допускають можливість використання у кримінальному процесі як окремого джерела доказу протоколів з відповідними додатками, складеними уповноваженими органами за результатами оперативно-розшукових заходів.

⁴ Закон України від 9 квітня 1999 року № 595-XIV «Про обов'язковий екземпляр документів» // Голос України. — 18 травня 1999 р. — № 88 (2090).

ст. 83 КПК України. При подальшому дослідженні цих матеріалів вони можуть породжувати й такі джерела доказів, як висновок експерта, протоколи огляду кіно-, відеозйомки, протоколи допиту та ін. Враховуючи це, протоколи з відповідними додатками, складеними уповноваженими органами за результатами оперативно-розшукових заходів, як самостійне джерело доказів повинні бути виключені з ч. 2 ст. 65 КПК України, тому що не можуть бути використані у кримінальному процесі як джерело й самостійний вид доказів.

Отже, джерелами доказів є передбачені ч. 2 ст. 65 КПК України показання свідка, потерпілого, підозрюваного, обвинуваченого, висновок експерта, речові докази, протоколи слідчих і судових дій та інші документи, якими встановлюються фактичні дані про злочин та обставини його вчинення. Вони є також і носіями доказів, і процесуальною формою існування доказів, і видами доказів, і засобами доказування, але лише за умов, якщо в них містяться фактичні дані, які отримані у встановленій для кожного виду доказу процесуальній формі.

Рекомендовано до опублікування сектором дослідження проблем судової діяльності ІВПЗ АПрН України (протокол № 3 від 26 січня 2005 р.).

*Рецензент — кандидат юридичних наук
М. В. Даньшин*

**О. Г. Шило, канд. юрид. наук,
доцент, ст. науковий співробітник.
Інститут вивчення проблем злочинності
АПрН України**

ДОСТУПНІСТЬ ПРАВОСУДДЯ: ДЕЯКІ КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНІ ПИТАННЯ

Однією з гарантій реалізації права кожного на судовий захист є забезпечення державою доступності та ефективності правосуддя. Надаючи цьому особливого значення, міжнародна спільнота закріпила мінімальні стандарти доступності правосуддя в низці міжнародних документів, зокрема Міжнародному пакті про громадянські та політичні права, Конвенції про захист прав людини та основних свобод, резолюціях та рекомендаціях Комітету міністрів Ради Європи тощо.

Відповідно до цих документів, для забезпечення доступу до правосуддя і досягнення його більшої ефективності та справедливості держава повинна вжити заходів щодо:

- покращення системи та процедури оскарження дій та рішень осіб, які здійснюють провадження по справі;
- надання громадянам, які перебувають в економічно несприятливому становищі, можливості отримання кваліфікованої юридичної допомоги;
- скорочення термінів судового розгляду справ та прийняття судових рішень;
- запровадження процедури розгляду кримінальних справ про нетяжкі злочини у відсутність обвинуваченого, за умови, що він у встановленому законом порядку інформований про дату розгляду справи та про його право мати захисника;
- проведення повністю або частково скороченого судового слідства за умови визнання підсудним своєї вини;
- запровадження відновлювального правосуддя, спрямованого на вирішення конфліктів;
- підвищення ролі судді та розширення його повноважень як центральної фігури судового процесу;

© О. Г. Шило, 2005